

**انعکاس عملکرد سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی؛
مروری نظام‌مند بر آثار علمی - پژوهشی سینمایی دفاع مقدس
حسین شکوهی^۱، مهرداد اسکندری^۲**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۳

چکیده:

سینمای دفاع مقدس از پرمخاطب‌ترین ژانرهای سینمایی است که به سبب اهمیتی که دارد، توجهات جامعه دانشگاهی را نیز به خود جلب نموده و مقالات علمی (پژوهشی و ترویجی) در این زمینه نگارش شده است. هدف این مقاله مرور نظام‌مند آثار علمی موجود در رابطه با سینمای دفاع مقدس است و سؤال اصلی مقاله از این قرار است؛ انعکاس عملکرد سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی چگونه است؟ برای پاسخ به این سؤال از روش مرور نظام‌مند بر ادبیات، منطبق بر بازبینه پریزما استفاده و ادبیات علمی تعداد ۲۰ مقاله علمی (پژوهشی و ترویجی) با به کارگیری روش مذکور، بررسی شد. نتایج نشان می‌دهد که روش جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش‌های این حوزه اسنادی است. اگرچه این روش تا حدودی جوابگوی نیازهای پژوهشی است، اما، حوزه‌ی سینمای دفاع مقدس نیازمند ابزار مصاحبه، نیز هست. همچنین، بیشتر پژوهش‌ها از نظر هدف، توصیفی بود که ساده‌ترین و سطحی‌ترین روش پژوهش به شمار می‌آید. در خصوص راهبردهای تحقیق، مطالعه موردی و تاریخی زیاد استفاده شده است و از راهبرد همبستگی، کمتر و عمده پژوهش‌ها از نوع پیمایشی است. از نظر محیط پژوهش، بیشتر مقالات به صورت کتابخانه‌ای ارائه شده؛ از این رو، عمده مقالات فاقد یافته‌های مبتنی بر آمار هستند؛ بنابراین «انعکاس عملکرد سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی» موضوعی است که نیاز به بررسی بیشتری دارد. در نتیجه سرعت تولید منابع علمی درباره دفاع مقدس علی‌رغم ظرفیتی که دارد در حد مطلوبی نیست و ادبیات کمی درباره عملکرد سینمای دفاع مقدس وجود دارد.

واژگان اصلی: سینمای دفاع مقدس، ادبیات علمی، مرور نظام‌مند، عملکرد.

۱. دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

hosseinshokohi1400@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران.

مقدمه

من غالب آثار هنری جنگ را یا دیدم یا شنیدم؛ البته در این سال‌های اخیر کمتر. در دوره جنگ و سال‌های اوایل بعد از جنگ، غالب این نوشته‌ها و روایت‌های تصویری و روایت‌های سینمایی و غیره را غالباً یا دیدم یا گزارشی از آن‌ها به دست آوردم. قطعاً آثار بارزشی در بین این‌ها وجود دارد؛ لیکن همه این‌ها در مقابل آن گنجینه عظیمی که در این دفاع هشت‌ساله به‌وسیله ملت ایران به وجود آمد، چیز کمی است. (بیانات، ۱۳۷۹/۰۷/۰۶)

سینمای جنگ در ایران، که سینمای دفاع مقدس نامیده می‌شود، یکی از شاخص‌ترین و پرمخاطب‌ترین (ژانر) در صنعت سینمای ایران پس از انقلاب اسلامی بوده است. این مسئله هم از این نظر واضح است که دستگاه‌های فرهنگی و دولتی زیادی در کشور متولی آن هستند و هم از این نظر که این ژانر در ذهنیت ایرانیان نسبت به تجربه زیسته و تاریخ دفاع مقدس ایران تأثیر بسزایی دارد و ذهنیت مردم ایران و جهانیان بیشتر به‌وسیله این آثار شکل می‌گیرد. (گلدار و همکاران، ۱۳۹۹).

بیش از سه دهه از پایان دفاع مقدس گذشته و یکی از دغدغه‌های موجود در میان متفکرین انقلاب اسلامی، حفظ و ترویج فرهنگ و ارزش‌های دفاع مقدس است. به اعتقاد کارشناسان و صاحب‌نظران، بهترین راه برای بقا و نشر این فرهنگ، تولید آثار هنری و انعکاس وقایع و ارزش‌های دفاع مقدس در رسانه‌ها است. یکی از قالب‌های هنری که ویژگی رسانه‌ای نیز دارد، سینما است. در این راستا پژوهشگران حوزه سینما به تحقیق در خصوص آثار سینمایی و موفقیت آن‌ها در نشر ارزش‌های دفاع مقدس همت گماشته‌اند، اگرچه تحقیقات پیشین به‌صورت پراکنده به سؤالات مختلف پژوهشی در حوزه انعکاس وقایع و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس در آثار سینمایی پرداخته، لیکن ضروری است تا ادبیات نظری برای، شناسایی چالش‌ها، کاستی‌ها و زمینه‌های بهبود این حوزه بررسی شود.

در این پژوهش به منظور فهم بهتر چگونگی انعکاس وقایع و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس در آثار سینمایی و سینماگران دفاع مقدس، پیشینه ادبیات علمی تعداد ۲۰ مقاله علمی (پژوهشی و ترویجی) با استفاده از روش مرور نظام‌مند بررسی شده است تا در راستای سؤال اصلی به این سؤالات فرعی هم پاسخ داده شود که؛

۱) سیر تطور و ضرورت انعکاس کارکردهای سینمای دفاع مقدس در تحقیقات علمی چگونه بحث شده است؟

۲) چالش‌ها و موانع اصلی انعکاس کارکردهای سینمای دفاع مقدس در تحقیقات علمی کدامند؟

پیشینه آثار پژوهشی انعکاس وقایع و عملکرد سینمای دفاع مقدس در این مطالعه

به‌منظور بررسی انعکاس عملکرد سینمای دفاع مقدس در تحقیقات علمی، تعداد ۲۰ مقاله علمی (پژوهش ترویجی) در بازه زمانی (۱۳۹۰ - ۱۴۰۰) از سایت‌های «نورمگز»، «سیولیکا»، «علم نت» و فصلنامه‌های پژوهشی حوزه دفاع مقدس انتخاب شد که در جدول شماره (۱) به ترتیب موضوع مطالعه، نوع مطالعه و سال انتشار، فهرست شده‌اند:

جدول شماره (۱) پیشینه آثار پژوهشی (بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۰)

ردیف	عنوان موضوع	زیرمجموعه مطالعات پژوهشی	نوع مطالعه	سال انتشار
۱	تحلیل امنیت و نامنی نشانه‌ای در سینمای دفاع مقدس با تکیه بر فیلم باشو، غریبه کوچک، ساخته بهرام بیضایی	علم نشانه‌شناسی	توصیفی	۱۴۰۰
۲	شاخص‌های سینمای تراز جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)	دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)	تحلیلی	۱۳۹۹
۳	دفاع مقدس در سینمای محمدعلی باشه آهنگر؛ مطالعه فیلم‌های «فرزند خاک»، «ملکه» و «سرو زیرآب»	سینمای دفاع مقدس	نشانه شناختی	۱۳۹۹
۴	الگوی پارادایمیک مضامین اخلاقی در سینمای دفاع مقدس	مضامین اخلاقی	تحلیل محتوای	۱۳۹۹
۵	مطالعه تحلیلی بازتاب نظام معارف قرآنی در فیلم سینمایی تنگه ابو قریب	نظام معارف قرآنی	توصیفی	۱۳۹۹
۶	رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تقاضای سینمای دفاع مقدس در جوانان	تقاضای سینما	پیمایشی	۱۳۹۸
۷	انسان در فیلم‌های مستند دفاع مقدس	مقوله انسان	توصیفی	۱۳۹۷
۸	ریخت‌شناسی مضمونی (تماتیک) سینمای دفاع مقدس ایران	تماتیک	توصیفی	۱۳۹۷
۹	تبیین ساختارگرایانه سینمای دفاع مقدس: مطالعه‌ی	تبیین ساختاری	تحلیلی	۱۳۹۷

ردیف	عنوان موضوع	زیرمجموعه مطالعات پژوهشی	نوع مطالعه	سال انتشار
	موردی فیلم مهاجر و فیلم لیلی با من است			
۱۰	بازنمایی نقش مادران شهدای مفقودالثر در سینمای دفاع مقدس (مورد مطالعه: فیلم‌های شیار ۱۴۶ و بوسیدن روی ماه)	نقش مادران شهدا	تحلیلی	۱۳۹۷
۱۱	بازنمایی اسطوره قهرمان مظلوم در روایت‌های داستانی سینمای دفاع مقدس: مطالعه موردی چهار فیلم‌نامه از چهار دهه سینمای ایران	قهرمان و قهرمان مظلوم	تحلیلی	۱۳۹۷
۱۲	بازنمایی ویژگی‌های رهبری فرماندهان جنگ تحمیلی در سینمای دفاع مقدس، مورد مطالعه: فیلم‌های به کبودی یاس، شور شیرین و ایستاده در غبار	ویژگی فرماندهی و فرماندهان	تحلیل کیفی	۱۳۹۷
۱۳	پیوند ادبیات گفتار متن با تصویر در مستند روایت فتح (با نگاهی به فیلم شب عاشورایی)	روایتگری فتح	تحلیلی	۱۳۹۷
۱۴	شخصیت‌پردازی در مجموعه‌های انیمیشن دفاع مقدس (بر مبنای سه مجموعه شجاعان، هم‌سنگران و حماسه یک دل‌اور)	شخصیت‌پردازی رزمندگان	توصیفی	۱۳۹۷
۱۵	بازنمایی انگیزه حضور جوانان در دفاع مقدس: تحلیل گفتمان فیلم سینمایی اخراجی‌ها	انگیزه جوانان	تحلیلی محتوای	۱۳۹۵
۱۶	بازنمایی مفاهیم ایثار و شهادت در سینمای دفاع مقدس: (تحلیل مقایسه‌ای فیلم پرواز در شب و عقاب-ها)	ایثار و شهادت	نشانه‌شناسی	۱۳۹۵
۱۷	بررسی تحول بازنمایی جنگ در آثار سینمایی دفاع مقدس (با تأکید بر آثار رسول ملاقلی پور)	بازنمایی جنگ	تحلیل کیفی	۱۳۹۳
۱۸	بررسی تطبیقی تولیدات سینمای دفاع مقدس حوزه هنری در دهه ۶۰ با نظریه‌های سید مرتضی آوینی (جستاری در سینمای ایران)	تولیدات سینما	تطبیقی	۱۳۹۲
۱۹	بررسی جریان اعتراض در شعر و سینمای دفاع	اعتراض و انتقاد	تحلیلی	۱۳۹۳

ردیف	عنوان موضوع	زیرمجموعه مطالعات پژوهشی	نوع مطالعه	سال انتشار
	مقدس با تکیه بر آثار «علی‌رضا قزوه» و «علی حاتمی کیا»			
۲۰	دفاع مقدس در گذر از سینمای ایران	دفاع مقدس	تحلیل محتوای	۱۳۹۰

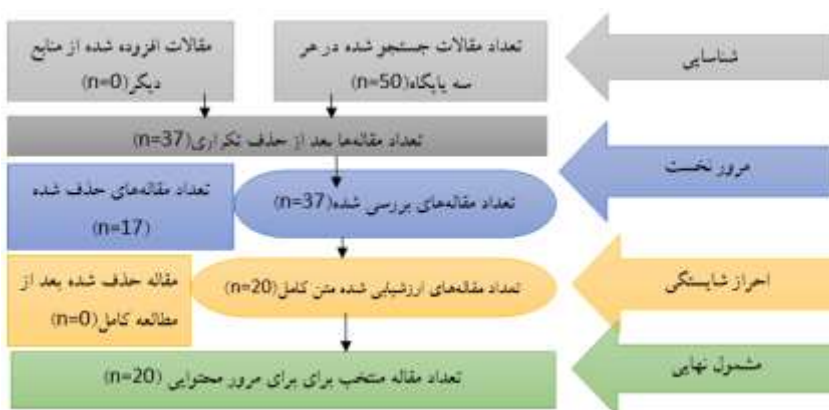
روش پژوهش

روش‌های گوناگونی برای مرور منابع علمی گذشته وجود دارد، اما مقاله حاضر، از روش مرور نظام‌مند بهره گرفته، این روش، به‌صورت کاملاً شفاف و با ارائه نتایج منسجم و جامع، امکان شناخت نسبت به یک پدیده را در متون علمی افزایش می‌دهد. برای انجام این روش، دستورالعملی نوشته می‌شود که بر آن اساس، دستور جستجو تعریف و جستجوی آغاز می‌شود. برای آنکه فرایند نگارش مرور نظام‌مند، به‌صورت صحیح پیش رود، از «بازبینی پریزما» استفاده می‌شود تا موارد ترجیحی در گزارش مقالات مروری مورد استفاده قرار گیرد. بخش روش‌شناسی بازبینی مذکور که شامل ۹ بخش است به‌طور کامل در جدول شماره (۲) در هر محور، تشریح شده است.

جدول شماره (۲): بررسی روش‌شناسی بر اساس بازبینی پریزما

موضوع؛ بخش	مورد بازبینی
معیار احراز شرایط	کلیدواژه‌های جستجو حتماً در عنوان، چکیده یا واژگان کلیدی مقاله موجود باشند.
ویژگی پژوهشی	از میان انواع نوشته علمی فقط مقاله‌های علمی - پژوهشی چاپ شده در مجلات معتبر مدنظر قرار گرفتند. این معیار تضمین می‌کند که نوشته‌ها داوری تخصصی شده‌اند و حداقل شرایط لازم را برای انتشار داشته‌اند.
ویژگی انتشار	در میان منابع علمی، فقط مواردی که به‌صورت رسمی چاپ و منتشر شدند مبنای مرور قرار گرفته و نسخه پیش‌نویس مقالات چاپ نشده به‌خاطر حفظ اعتبار و انسجام مقاله حذف شدند.
پایگاه جستجو	برای جستجوی مقالات، از هر سه پایگاه اصلی نمایه مقالات علمی، یعنی «نورمگز»، «سیویلیکا» و «علم‌نت» استفاده شده است.
استراتژی جستجو	برای نگارش دستور جستجو از سه نوع کلیدواژه استفاده شده است: (۱) کلیدواژه وقایع و ارزش‌های دفاع مقدس (۲) کلیدواژه‌های مرتبط با ارزش‌های دفاع مقدس (۳) کلیدواژه‌های مرتبط با سینمای دفاع مقدس

موضوع؛ بخش	مورد بازمینی
تعیین جامعه	بعد از جستجوی عبارت مدنظر در پایگاه‌های اطلاعاتی، تعداد مقالات تکراری به همراه درصد شباهت مشخص و سپس جهت تأیید موارد تکراری، چکیده مقالات مذکور بررسی شده و پس از تأیید، مقالات نهایی مشخص شد.
فرایند غربالگری	در دور اول بررسی چکیده و عنوان ۵۰ مقاله انتخابی، ۳۷ مقاله در زمینه موضوع تحقیق شناسایی شد. این مقالات وارد دور دوم مرور شد و به صورت کامل مطالعه شدند و از این میان، در نهایت ۲۰ مقاله به عنوان مقالات اصلی این مطالعه شناسایی و مبنای استخراج اطلاعات قرار گرفتند.
داده‌های مستخرج	از آنجا که این مرور ادبیات، محتوایی بود، آنچه از هر مرحله استخراج شد، متناظر با سؤالات محتوایی پژوهش بود. البته توزیع فراوانی سال انتشار مقالات و فصلنامه مقاله مربوطه به همراه ناشر استخراج گردید تا اعتبار مقالات منتخب بیان شود.
خطر وجود خطا (سیستماتیک و تصادفی)	از آنجا که همه مقالات منتخب (بعد از بررسی دور دوم) در ژورنال‌های معتبر به چاپ رسیده‌اند، این موضوع در پژوهش حاضر محل بحث نیست.

نمودار شماره (۱) نمودار پریزما مقاله (نویسندگان)

در نمودار شماره (۱)، نمودار پریزما مقاله بر اساس چهار مرحله؛ شناسایی، مرور نخست، احراز شایستگی و مشمول نهایی نشان داده شده است. در مرحله شناسایی تعداد ۵۰ مقاله از هر سه سایت پیش گفته با بهره‌گیری از کلمات کلیدی، جستجو و بارگیری شد. با مرور چکیده مقالات و نتیجه آن‌ها تعداد ۱۳ مقاله که خارج از حوزه مورد نظر بودند حذف و تعداد ۳۷ مقاله برای مرحله

بعد، یعنی مرحله احراز شایستگی تعیین گردید. در این مرحله، تعداد ۳۷ مقاله به صورت کلی مرور شد که از این تعداد ۱۷ مقاله که از سطح کیفی پایین تری نسبت به بقیه مقاله‌ها برخوردار بودند حذف گردید. در نهایت در مرحله احراز شایستگی تنها تعداد ۲۰ مقاله برای بررسی نهایی متن کامل، انتخاب گردید.

یافته‌های پژوهش

تحلیل توصیفی مقالات

در جدول شماره (۴)، پراکندگی مقاله‌ها بر اساس فصلنامه به همراه درجه علمی فصلنامه و مقاله فهرست شده است. همانطور که از نمودار مشخص است، با توجه به بازه زمانی تعیین شده، مقالات منتخب در ۱۰ سال اخیر منتشر شده‌اند و این اتفاق، به‌روز بودن بودن مقالات را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، این تعداد محدود مقاله منتشر شده در این مدت، نشان دهنده خلاء نظری برای جامعه علمی است که باید نسبت به آن توجه بیشتری نمود؛ بنابراین این حوزه ظرفیت بالایی برای ورود محققین دارد.

جدول شماره (۴)؛ پراکندگی مقاله‌های انتخابی بر اساس تعداد مقاله، فصلنامه، درجه علمی و ناشر

تعداد	نام فصلنامه	درجه علمی	ناشر
۱	فصلنامه جهانی رسانه	علمی - پژوهشی / ISC	دانشگاه تهران
۳	فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات	علمی - پژوهشی / ISC	مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی
۱	فصلنامه مطالعات علمی	علمی - پژوهشی / ISC	مؤسسه مطالعات ملی
۲	فصلنامه رسانه و فرهنگ	علمی - پژوهشی / ISC	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۱	دوفصلنامه روایت شناسی	علمی - پژوهشی / ISC	انجمن نقد ادبی ایران
۱	فصلنامه مطالعات دولت پژوهی	علمی - پژوهشی / ISC	دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)
۱	فصلنامه پدافند غیر عامل و امنیت	علمی - ترویجی / ISC	دانشکده علوم و فنون فارابی
۱	جامعه شناسی هنر و ادبیات	علمی - پژوهشی / ISC	دانشکده علوم اجتماعی
۱	فصلنامه فرهنگی و اجتماعی	علمی - پژوهشی / ISC	مؤسسه مطالعات فرهنگی

تعداد	نام فصلنامه	درجه علمی	ناشر
۱	دوفصلنامه پاسداری انقلاب اسلامی	علمی- پژوهشی / ISC	تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)
۱	فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج	علمی- پژوهشی / ISC	پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج
۱	فصلنامه مدیریت فرهنگی	علمی- پژوهشی / ISC	دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
۱	فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی	علمی- پژوهشی / ISC	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
۴	فصلنامه مطالعات دفاع مقدس	علمی- ترویجی / ISC	پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس شهید سپهد حاج قاسم سلیمانی
۱	فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای ارتباطات و رسانه	علمی- پژوهشی / ISC	دانشگاه صدا و سیما

در جدول شماره (۵)؛ پراکندگی مقاله‌های انتخابی بر اساس رویکرد تحقیق، روش، جامعه مورد مطالعه و روش نمونه‌گیری مشخص شده است. در نتیجه تحلیل توصیفی مقاله‌های انتخاب شده، مشخص شد که در این مرور نظام‌مند، تا حد امکان سعی شده که مقاله‌های انتخابی، مطالعات مهم و مرتبط با هم باشند و اطلاعات کافی درباره جامعه مورد مطالعه، مداخله ارائه شده و پیامدهای در نظر گرفته شده به صورت تمام و کامل وجود داشته باشد. نویسندگان به دسته‌بندی مقاله‌ها در حوزه سینمای دفاع مقدس توجه خوبی داشته و به اندازه کافی کیفیت مطالعات بررسی شده را مورد ارزیابی قرار داده باشند.

جدول شماره (۵)؛ پراکندگی مقاله‌های انتخابی بر اساس رویکرد تحقیق، روش، جامعه مورد مطالعه و

روش نمونه‌گیری

رویکرد	روش	جامعه مورد مطالعه	روش نمونه‌گیری
کیفی	تحلیل نشانه‌شناختی	۱ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل نشانه‌شناختی	۵ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل نشانه‌شناختی	۲ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	توصیفی- تحلیلی	۲ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل نشانه‌شناختی	۲ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند

رویکرد	روش	جامعه مورد مطالعه	روش نمونه‌گیری
کیفی	تحلیل نشانه‌شناختی تلفیقی	آثار ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	روش تحلیل محتوای کیفی	آثار ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	روش تحلیل محتوای کیفی	متن سخنرانی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	روش تحلیل محتوای کیفی	۲ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل متن	فیلم‌های دهه ۶۰، ۷۰ و ۸۰ سینما دفاع مقدس	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	روش تحلیل محتوای کیفی	۴ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل انضمامی	۱ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	روش تحلیل محتوای کیفی	۳ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند
آمیخته	تحلیل محتوای کیفی	تمام فیلم‌های سینمایی یک کارگردان	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل محتوای کیفی	تمام فیلم‌های سینمایی دو کارگردان	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیلی - تطبیقی	۶ اثر سینمایی اثرگذار دهه ۶۰	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	تحلیل ساختاری	یک مجموعه تلویزیونی دفاع مقدس	نمونه‌گیری هدفمند
کیفی	توصیفی - تحلیلی	فیلم‌های دهه ۶۰، ۷۰، ۸۰ و ۹۰ سینما دفاع مقدس	نمونه‌گیری تصادفی
آمیخته	توصیفی - تحلیلی	دانشجویان جوانان بالای ۱۸ سال آشنا به سینما	نمونه‌گیری تصادفی ساده
کیفی	توصیفی - تحلیلی	۳ متن فیلم‌نامه	نمونه‌گیری هدفمند

تحلیل محتوایی مقاله‌ها

سیر تطور سینمای دفاع مقدس در آثار پژوهشگران

در زمینه سیر تطور و ضرورت پرداختن به موضوع انعکاس وقایع و عملکرد سینمای دفاع مقدس در تحقیقات علمی، پژوهش‌ها سه دسته‌اند: دسته اول، موضوع را به شکلی که در این مقاله بحث شده، ضروری ندانسته یا به آن اشاره‌ای نداشته‌اند. دسته دوم، به صورت تجربی و مبتنی بر تحلیل‌ها ضرورت موضوع را تشریح می‌کنند و دسته سوم، ضرورت‌هایی را بیان می‌کنند و به ترتیب مورد اشاره قرار می‌دهند. این گروه از پژوهشگران معتقدند که سینمای دفاع مقدس یکی از ژانرهای محسوب می‌گردد که می‌تواند به درستی فرهنگ ایشار، شهادت طلبی و ... را در دوران جنگ تحمیلی برای مخاطب امروز به نمایش بگذارد. همچنین، عقیده دارند، باتوجه به اینکه دفاع

مقدس و رخدادهای مرتبط با آن به عنوان بخشی از قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌گردد، این ژانر قادر است به بیان اهداف و مواضع انقلاب اسلامی بپردازد؛ بنابراین حائز اهمیت دوچندانی است. از نظر آن‌ها دوران ۸ ساله دفاع مقدس دورانی خاص و درخشان در تاریخ کشور ماست که بدون تردید سینما یکی از موثرترین ابزارهای انتقال این ارزش‌هاست که امروز به واسطه کم‌کاری‌ها در این حوزه، روند انتقال وقایع و ارزش‌های دفاع مقدس، روز به روز در حال کم‌رنگ شدن است.

جدول شماره (۴): توزیع محتوایی مقالات منتخب بر اساس سؤالات پژوهش (نویسندگان)

مقاله	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	
سیر تطور	*		*	*	*			*	*	*	*	*		*		*	*	*	*	*	*
ضرورت	*	*				*	*			*			*		*						*
موانع و چالش‌ها		*				*	*		*			*		*		*	*	*	*	*	*
انکاس عملکرد			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
بازنمایی			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
منافع	*	*												*				*	*	*	

نظریات و رویکردهای نظری گوناگون در تدوین تحقیقات سینمای دفاع مقدس

نظریات و رویکردهای نظری که پژوهشگران در تحقیقات یک دهه اخیر سینمای دفاع مقدس بیشترین بهره را از آن برده‌اند، شامل این نظریه‌ها است:

تحلیل گفتمان^۱: مفهومی است که از جنبه نظری و روشی حائز اهمیت است. گفتمان‌نگامی که کاشف از فکر و جریان فکری باشد، ساخت نظری می‌یابد و زمانی که مورد تحلیل قرار می‌گیرد، جنبه روشی آن غلبه می‌یابد. با شناخت اجمالی گفتمان و تحلیل گفتمان می‌توان به رویکرد نظری - روشی آن دست یافت «نورمن فرکلاف^۲» گفتمان^۳ و تحلیل گفتمان را این گونه تعریف می‌کند: «من گفتمان را مجموعه‌ای به هم تافته‌ای از سه عنصر عمل اجتماعی، عمل گفتمانی (تولید، توزیع و مصرف متن) و متن می‌دانم و تحلیل، یکی از این سه بعد و روابط میان آن‌ها را طلب می‌کند. (بشیر و تلوری، ۱۳۹۵)

1 - Discourse Analysis

2 - Norman Fairclough

3 - Discourse

بازنمایی^۱: از مفاهیم بنیادی در مطالعات رسانه‌ای است که وامدار آثار «استوارت هال^۲» است. هال در رابطه با بازنمایی، از دو سیستم بازنمایی سخن می‌گوید. سیستم اول؛ سیستمی است که در آن مفاهیم از طریق قواعد زبانی ذهن ساخته می‌شوند و به یکدیگر مرتبط می‌شوند تا معانی شکل بگیرند و از این طریق، افراد جهان اطراف خود را می‌شناسند. سیستم دوم مبتنی بر ساختن مجموعه‌ای از نقشه‌های مفاهیم و نشانه‌های مرتبط به هم افراد است که مفاهیم را تفسیر می‌کنند؛ بنابراین می‌توان گفت بازنمایی، فرایندی است دو سیستمی، که از طریق آن معانی تولید می‌شوند. هال پس از توضیح سیستمی بازنمایی و تشریح چگونگی ساخت معنا در زبان، بازنمایی را فرایندی متشکل از ارتباط بین اشیاء، مفاهیم و نشانه‌ها می‌داند. (همان منبع)

ساختارگرایی: یعنی توجه به نظام‌ها، روابط و اشکال یا به عبارتی ساختارها، که معنا را در هر فعالیت فرهنگی یا ساخته بشر ممکن می‌سازد. به طور کلی از منظر فیلم، رویکرد ساختارگرا دور شدن از نقد ارزش‌گذارانه را که دل مشغول تجلیل جایگاه هنری رسانه یا فیلم‌ها یا فیلم‌سازان خاصی است، ایجاب کرد. (نقیبی اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۷)

نشانه‌شناسی^۳: علم نشانه‌شناسی را در ارتباط با هر چیزی قلمداد می‌کند که نشانه باشد. از دید نشانه‌شناس، هر ابژه کلامی، دیداری، آوایی، اشاره‌ای، ژستی، کلامی و هر چیزی که به آن توجه کند، نشانه است. نشانه‌شناس به روابط مجرد نشانه‌ها اعتنایی ندارد و هر نشانه در ارتباط با یکدیگر در فرایند دلالت‌پردازی و گفتمان بررسی می‌کند. در نشانه‌شناسی فرهنگی، مطالعه فرهنگ به‌مثابه یک نظام نشانه‌ای، با توجه به مزایا و مضراتی که فرد در تعلق به فرهنگی خاص تجربه می‌کند، صورت می‌پذیرد. بر همین اساس، نقش فرد در وضعیت گفتمانی و نقشه‌ای سوژه، ارتباط خاصی با نشانه‌شناسی فرهنگی و موقعیت‌های امنیت و ناامنی نشانه‌ای می‌تواند داشته باشد. (رحیمی جعفری، ۱۴۰۰)

جامعه‌شناسی هنر: جامعه‌شناسی هنر زمینه‌ی خاصی از زندگی معنوی اجتماع یا بخش ویژه‌ای از فرهنگ جامعه، یعنی هنر را مطالعه می‌کند. به بیان دقیق‌تر، جامعه‌شناسی هنر به شناخت علمی هنر و زندگی اجتماعی، به ویژه بستگی‌های متقابل این دو می‌پردازد. (ترابی به نقل از مرتضوی قهی و منادی، ۱۳۹۰) سه رویکرد اصلی در حوزه ی جامعه‌شناسی هنر وجود دارد. نخستین رویکرد،

1 - Representation

2 - Stuart Hall

3 - semiotics

رویکرد فلسفی یا وجود شناسانه است که متفکران آن نه از جامعه شناسی برخاسته‌اند و نه از تاریخ فرهنگی. رویکرد دوم، جامعه شناختی یا غایت شناسانه است و معرفت را به هدف برمی‌گرداند. رویکرد سوم، رویکرد فلسفی - جامعه شناختی و متأثر از نظریه‌ی معرفتی شِلر^۱ است. وی معتقد است، نه جامعه و نه معرفت، هیچ کدام علت دیگری نیستند و هیچ یک از این دو حوزه به تنهایی نمی‌توانند تغییری در روند تاریخ به وجود آورند، بلکه از اتحاد این دو حوزه است که موتور تاریخ به حرکت در می‌آید. (رحیمی جعفری، ۱۴۰۰)

نظریه شکل دهی^۲: این نظریه گر چه درست در مقابل نظریه‌ای که به نظریه بازتاب معروف است، قرار می‌گیرد، اما می‌تواند مکمل خوبی برای این نظریه باشد. رویکرد شکل دهی تشکیل شده از آرای است که سینما را ابزاری برای شکل دادن به افکار، نگرش‌ها و بینش‌های مردم می‌دانند. به عبارت دیگر، این رویکرد در صدد اثبات این مدعا است که همان طور که سینما می‌تواند با نشان دادن واقیت جامعه نقشی شایسته ایفا کند، می‌تواند در جهت دادن و سمت و سو بخشیدن به افکار مخاطبانش در مسیر دلخواه فیلم‌سازان یا سیاست‌مدارانی که بر تولید فیلم‌ها نظارت دارند نیز عمل کند. (مرتضوی قهی و منادی، ۱۳۹۰)

روایت؛ روایت، یعنی بازگویی رویدادهای واقعی یا خیالی. روایت به راهبردها یعنی به قواعد و قراردادهایی که برای سازمان‌دادن یک داستان به کار گرفته می‌شود، دلالت دارد. اساساً سینمای روایی، سینمایی است که این راهبردها را به مثابه ابزاری برای بازتولید دنیای واقعی به کار می‌گیرد. (هیوارد به نقل از پورالخاص، ۱۳۹۷)

کلیشه‌سازی^۳: کلیشه در اصل اصطلاحی مربوط به دوره صنعت چاپ است که در اشاره به یک صفحه چاپی به دست آمده از نمونه چاپی متحرک بکار می‌رود که برای افزایش شمارگان نسخه چاپی مورد استفاده قرار می‌گرفت. این اصطلاح در ساده‌ترین حالت بر ویژگی‌هایی ثابت و تکراری دلالت می‌کند. کلیشه‌ها در واقع ایده‌ها و فرضیاتی هستند در حال جریان درباره گروه‌های خاصی از افراد. کلیشه‌ها به مانند دو روی یک سکه عمل می‌کنند؛ آن‌ها از یک سو به طبقه‌بندی گروه‌ها می‌پردازند و از سوی دیگر به ارزیابی آن‌ها اقدام می‌کنند. (آزادیان و قاسمیان، ۱۳۹۳)

¹ -sheler

² -Shaping Theory

³ -Stereotyping

طبیعی سازی^۱: به فرایندی اطلاق می‌شود که از طریق آن ساخته‌ای اجتماعی، فرهنگی و تاریخی به صورتی عرضه می‌شوند که گویی اموری آشکارا طبیعی هستند. طبیعی سازی دارای کارکردی ایدئولوژیک است. در فیلم و تلویزیون، دنیا به صورت طبیعی به شکل دنیایی سفید، بورژوازی و پدرسالار نشان داده می‌شود و بر این اساس طبیعی سازی وظیفه تقویت ایدئولوژی مسلط را بر عهده می‌گیرد. گفتمان‌های طبیعی ساز چنان عمل می‌کنند که نابرابری‌های طبقاتی، نژادی و جنسیتی به صورت عادی بازنمایی می‌شوند. (آزادیان و قاسمیان، ۱۳۹۳)

سیر تطور سینمای دفاع مقدس در پژوهش‌های علمی

الف- سیر تطور سینمای دفاع مقدس در دهه ۶۰

سینمای ایران پس از انقلاب اسلامی درگیر فضای متشنج و نا آرام آن روزها بود که تا به خود آمد تجاوز رژیم بعثی به خاک کشور را در دل خود دید و از همان روزهای ابتدایی دفاع مقدس به دلیل آنکه به مهم‌ترین مسئله زندگی مردم تبدیل شده بود، سینماگران به سراغ این ژانر شناخته شده در سینما رفتند. فیلم‌هایی که در دفاع مقدس و مدت کوتاهی پس از آن که هنوز حال و هوای دفاع مقدس بر جامعه حاکم بود، می‌توان به فیلم‌های؛ «بلمی به سوی ساحل، مهاجر، دیده‌بان، رهایی، کانی مانگا، پرواز در شب، افق» نام برد؛ فیلم‌هایی که هنوز پس از گذشت سال‌ها دیدنی هستند. در سال‌های پایانی دفاع مقدس، فیلم‌های قوی‌تری در این حوزه مطرح شد. «پیشتانان فتح، ما ایستاده‌ایم، یاد، پرچمدار، عقود، پلاک، جدال در تاسوکی، حماسه دره شیلر، اتاق یک، هویت، حریم مهرورزی و پرواز در شب و...» ساخته شدند. پس از پایان دفاع مقدس و در سال ۱۳۶۷ بود که فضای جدیدی در جریان سینمای دفاع مقدس رقم خورد. «باشو غریبه کوچک، دیده‌بان و عروسی خوبان» از جمله فیلم‌های تأثیرگذار و مهمی بودند که در این سال ساخته شدند.

فیلم‌های مؤثر و ماندگار مورد توجه پژوهشگران در دهه ۶۰

فیلم سینمایی «مرز» (سال ۱۳۶۰) نخستین فیلم ایرانی درباره‌ی حمله رژیم بعثی به خاک کشور بود که توسط جمشید حیدری و با فیلمنامه‌ای از سیروس الوند ساخته شد. سال پس از ساخت «مرز» و در سال ۱۳۶۴ ساموئل خاکچیان، کارگردان مشهور فیلم سینمایی عقاب‌ها را ساخت. این فیلم نخستین و

^۱- Naturalization

جدی‌ترین فیلم در حوزه تجاوز حزب بعث است که رکوردی بی‌نظیر را در تاریخ سینمای ایران شکست. درحالی که جمعیت ایران نزدیک به ۴۵ میلیون نفر بود، ۱۸ درصد به دیدن فیلم رفتند و فیلم به فروشی معادل ۷۳۸ میلیون و ۶۲۰ هزار تومان دست یافت. این فیلم اگر در سال ۱۳۹۷ اکران می‌شد (بر مبنای میانگین قیمت بلیت سینما) فروشی بیش از ۱۰۰ میلیارد تومان می‌داشت.

ب- سینمای دفاع مقدس دهه ۷۰

پایان دوران هشت‌ساله دفاع مقدس و ورود به دهه هفتاد مستلزم اتخاذ یک رویکرد جدید در سینمای ایران شد. فیلم‌سازها کم‌کم از فضای جبهه و جنگ عقب‌نشینی کردند و رو به سوی تصویر شرایط حاکم بر جامعه پس از جنگ و روابط و فضاهای متأثر از جنگ آوردند. در سال‌های پایانی جنگ و بعد از آن، برخی کارگردانان که معروف‌ترین آن‌ها ابراهیم حاتمی‌کیا است، به سراغ آدم‌های دفاع مقدس بعد از اتمام آن رفتند و تقابل آنان را با اطرافیان و جامعه‌ای که از آن‌ها دفاع کرده بودند به تصویر کشیدند.

مبتنی بر فراگیر شدن همین فضا بود که جشنواره فیلم فجر در دهه ۷۰ بیشترین سیم‌غ‌های خود را به فیلم‌های دفاع مقدسی واگذار کرد. آثاری که از موفق‌ترین فیلم‌های تاریخ سینمای پس از انقلاب اسلامی در ایران شدند و هنوز نیز در رأس علاقه‌مندی مخاطبان عمومی جامعه و اهالی سینما قرار دارند.

فیلم‌های مؤثر و مورد توجه پژوهشگران در دهه ۷۰

از کرخه تا راین یکی از مهم‌ترین آثار سینمای دفاع مقدس در دهه ۷۰ بود. فیلمی به کارگردانی و نویسندگی ابراهیم حاتمی‌کیا و تولیدشده در سال ۱۳۷۱. خوانش از کرخه تا راین؛ یکی از جدیدترین و مهم‌ترین خوانش‌هایی بود که در فضای سینمای دفاع مقدس، آن هم درست زمانی که سه سال از پایان دفاع مقدس گذشته، به حساب می‌آید. حاتمی‌کیا در این اثر نیز - مثل بسیاری از آثار دیگرش که بعدها ساخته شد - به دنبال روایت درد قشری از انقلابیون است که سهمی در قدرت نداشته‌اند و در واقع تنها هزینه کرده‌اند. لیلی با من است عنوان یک فیلم سینمایی کم‌دی‌جنگی است. تا پیش از سال ۷۴ و ساخته شدن «لیلی با من است»، مقوله دفاع در ایران، حیطه‌ای مقدس و کاملاً جدی محسوب می‌شد؛ اما کمال تبریزی که خود از فیلم‌سازان «دفاع مقدس» به شمار می‌رفت و چندین فیلم جنگی ساخته بود، تابویی بزرگ را شکست و فیلمی طنز با موضوع دفاع مقدس و جبهه ساخت.

ج- سینمای دفاع مقدس دهه ۸۰

با آغاز دهه ۸۰ ساخت فیلم در حوزه دفاع مقدس تغییرات محسوسی کرد و حتی نگاه انتقاد آمیز هم به این فضا بیشتر شد. در تعدادی از این فیلم‌ها نیز دفاع مقدس به بستری برای بیان مسائل و مشکلات اجتماعی و سیاسی تبدیل شد. اما همچنان استقبال از این فیلم‌ها ادامه داشت. با دور شدن از فضای دفاع مقدس روز به روز میزان تجهیزات و امکانات برای تصویر هر چه بهتر سال‌های دفاع مقدس کمتر شد و بسیاری از فیلم‌سازان در دهه ۸۰ به سراغ سوژه‌های اجتماعی با پس زمینه کم‌رنگی از دفاع مقدس رفتند.

فیلم‌های مؤثر و مورد توجه پژوهشگران در دهه ۸۰

فیلم اخراجی‌ها در سال ۱۳۸۶ ساخته شد. در فیلم اخراجی‌ها، پانزده انگیزه شاخص نشان داده شده است. در فیلم اخراجی‌ها، گفتمان ارزشی در قالب دو گروه بازنمایی می‌شود. گروه اول گروهی متعصب، متحجر، سختگیر، ریاکار و ... نشان داده می‌شوند. این گروه در ذیل گفتمان ارزشی مورد انتقاد قرار می‌گیرند و به صورت کاملاً تقیبحی به تصویر کشیده می‌شوند. گروه دوم با خصوصیتی چون اهل عمل بودن، ارتباط بهتر برقرار کردن با مردم، مهربان، مخلص، بی ادعا و ... نشان داده می‌شوند. این گروه در ذیل گفتمان ارزشی به صورت کاملاً تبلیغی مدح می‌شوند. گفتمان ملی در فیلم اخراجی‌ها، به مثابه اصلی مشترک و وحدت بخش نشان داده شده است.

د- سینمای دفاع مقدس دهه ۹۰

دهه ۹۰ خورشیدی برخلاف دوران نزول سینمای دفاع مقدس در دهه ۸۰، سینماگران تازه نفسی وارد عرصه ساخت فیلم در حوزه دفاع مقدس شدند و جانی دوباره را به این حوزه بخشیدند. این نسل جوان و جویای نام با ورود به سینمای جنگ، روایت‌های متفاوتی را در این حوزه نسبت به سال‌های پیشین ارائه کردند؛ تفاوت‌هایی که همچنان نوپاست و باید برای به بلوغ رسیدن، چندسالی به آن پرداخته شود. شاید همین نوپایی در این حوزه باعث شده است که وقتی می‌خواهیم آثار ماندگار سینمای جنگ را نام ببریم، همچنان به دهه‌های ۶۰ و ۷۰ خورشیدی رجوع کنیم، با این حال نمی‌توان داستان‌ها و ماجراهای تازه‌ای را که در این سال‌ها به آن پرداخته شده است، نادیده گرفت. فیلم «پلان‌های پایمردی» شکبیا افخمی‌راد در سال ۹۳، آخرین سال پرفروش فیلم‌های سینمای دفاع مقدس در ایران بود.

فیلم‌های مؤثر و مورد توجه پژوهشگران در دهه ۹۰

فیلم «ایستاده در غبار» به روایت زندگی احمد متوسلیان از دوران کودکی تا سال‌های حضور در هشت سال دفاع مقدس می‌پردازد. این فیلم سعی دارد، فضایی را به تصویر بکشد که به مخاطبش بگوید، سینما فراتر از آن چیزی است که تصور می‌شود، ایستاده در غبار غلوگویی نمی‌کند و بی حساب قهرمان خلق نمی‌کند.

فیلم «تنگه ابوقریب»؛ که با رویکردی متفاوت از جنگ، داستانی واقعی را از دفاع‌گردان عمار یاسر لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله در برابر لشکرکشی رژیم بعثی برای عبور از تنگه ابوقریب به تصویر می‌کشد. تنگه ابوقریب یک ویژگی متمایز از دیگر آثار دفاع مقدسی دارد و آن هم شیوه بازنمایی‌اش از شهداست. شهدایی که پا در زمین و سر بر آسمان دارند. تنگه ابوقریب نیز راوی تحول همین انسان‌های معمولی است که در شهر مانند بقیه زندگی می‌کنند و نفس می‌کشند و آب هویج هم می‌خورند! اما دانشگاه جبهه از آن‌ها انسان‌هایی متفاوت می‌سازد.

فیلم «چ» ساخته ابراهیم حاتمی‌کیا نیز از آثار به‌یادماندنی این دهه است. او نیز سراغ یکی از چهره‌های مهم جنگ رفته و ۲ روز از زندگی شهید چمران را در درگیری پاره‌پاره روایت کرده است. عده‌ای معتقدند نام فیلم، یادآور نام چه‌گوارا است و سازنده با این کار قصد داشته تا میان چمران و چه‌گوارا قیاس کند. پیش از این در همایشی با نام چه مثل چمران که در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه تهران برگزار شده بود، چنین مقایسه‌ی جنجال‌برانگیز شده بود.

فیلم «شیار ۱۴۳»؛ ساخته نرگس آبیاری می‌توان یکی از فیلم‌های موفق دهه ۹۰ خورشیدی در ژانر دفاع مقدس معرفی کرد. این فیلم، زندگی مادری را به تصویر می‌کشد که در نبود پسرش، روزگارش به تلخی می‌گذرد و منتظر است او روزی از جبهه بازگردد. همچنین رمانی با همین نام به قلم خود نرگس آبیاری توسط انتشارات سوره مهر به چاپ رسیده است. نویسنده ادعا می‌کند که در این پروژه سعی کرده یک نگاه نو و انسانی به موضوع داشته باشد و فقط با رویکرد صادقانه واقعیت دفاع مقدس را روایت کرده است.

فیلم «سرو زیر آب» آخرین ساخته محمدعلی باشه‌آهنگر، نیز در زمره فیلم‌هایی قرار می‌گیرد که تمرکزشان بر آسیب‌های بعد از جنگ بوده است. موضوع شهدای گمنام اقلیت مذهبی و اتفاقاتی که در معراج شهدا و نورد لوله اهواز افتاده است، می‌پردازد.

قالب کلی ساخت فیلم‌های دفاع مقدس از منظر پژوهشگران

فیلم‌های سینمای دفاع مقدس، همگی در قالبی کلی ساخته نمی‌شود، بلکه هرکدام شیوه‌ای بازنمایی از دفاع مقدس را در پیش می‌گیرد که منحصر به فرد است؛ هرکدام به جنبه‌هایی از آن می‌پردازد که شاید بر همگان پوشیده باشد و در روایت خود از حوادث فیلم از رمزگان خاصی استفاده می‌برد تا بتواند معنایی را بر موضوع جنگ بیفزاید. در سطحی کلانتر می‌توان از تحلیل شیوه بازنمایی هر فیلم فراتر رفت و به آثار سینمای دفاع مقدس، هر کارگردان را در نگاهی کلان مورد ارزیابی قرارداد تا شیوه نگاه مؤلف در آثار آشکار شود. (زهره گلدار و همکاران، ۱۳۹۹)

در سینمای دفاع مقدس دو گونه فیلم را می‌توان از هم تمیز داد: گروهی «متقد جنگ» یا «ضد جنگ» و گروهی دیگر «جنگی». سینمای جنگی، ذاتاً جنگ (به‌طور خاص جنگ تحمیلی) را تقدس، و بر رشادت‌ها و شجاعت‌ها، و در نتیجه خشونت‌ها را تکریم می‌کند. این فیلم‌ها بیشتر خود جنگ و حماسه جنگ را به تصویر می‌کشد. اوج‌ها و گره‌های داستان این نوع فیلم‌ها بر سر پیروزی و غلبه بر دشمن است. شخصیت‌های این دسته از فیلم‌ها، انسان‌هایی والا، پاک، معصوم و عارف به تصویر کشیده می‌شوند و به جنگ و متصدیان آن، حالتی عرفانی و تقدس می‌بخشند. (گلدار و همکاران، ۱۳۹۰)

در ابتدا فیلم‌ها بیشتر به جنبه حادثه‌پردازی و جنگ می‌پرداخت. پس از پایان جنگ به دلیل فراهم آمدن امکان خلق آثار بهتر و حرفه‌ای‌تر، این سینما به جای حادثه‌پردازی به ایمان و خلق و خوی رزمندگان تکیه می‌کرد. به‌طوری که این فیلم‌ها دیگر به عملیات پیچیده نظامی نپرداخت؛ در عوض بر زندگی درونی قهرمانان فیلم در جبهه‌ها توجه کرد و به رفاقت‌ها، ایشار، خلوص، شوق شهادت، عمل به تکلیف و مسائلی از این قبیل پرداخت. (صفاریان به نقل از گلدار و همکاران، ۱۳۹۹)

موانع و چالش‌ها

الف - چالش از دست دادن منابع زنده و خاطرات: سینمای دفاع مقدس امروز در چهارمین دهه از عمر خود قدم می‌گذارد و هنوز پابرجاست. این مهم‌ترین واقعیتی است که باید درباره این سینما پذیرفت. اما دور شدن سی یا چهل ساله از یک برهه زمانی و از دست دادن افرادی که تجربیات واقعی آن دوران را به چشم و پوست و استخوان دیده و لمس کرده‌اند، شاید مهم‌ترین آفت و خطری باشد که در کمین این روایتگری است؛ روایتی که در آستانه از دست دادن منابع زنده و خاطرات حاضر خود است.

ب- چالش روش شناسی تحقیقات حوزه سینمای دفاع مقدس: با نگاهی کلی به پژوهش‌هایی که در یک دهه گذشته، می‌توان متوجه شد که کارهای پژوهشی مهم در حوزه سینمای دفاع مقدس به تحقیقات محدودی خلاصه می‌شود که به لحاظ روش‌شناسی و هم‌نوع موضوعی که انتخاب شده خیلی به هم نزدیک هستند؛ بنابراین، پردازش و آسیب‌شناسی این سبک از تحقیقات توسط اربابان فکر و اندیشه باعث رشد و شکوفایی مجدد آن‌ها خواهد شد. یقیناً نقد و بررسی و واکاوی پژوهش‌های سینمای دفاع مقدس چراغ راهی است برای هنرمندان جوانی که در دهه‌های بعدی این راه را ادامه خواهند داد و در این حوزه فیلم خواهند ساخت.

ج- چالش تفاوت رویکردها: در سینمای جهان، اغلب، این نوع از فیلم‌ها، ظاهری انسانی به خود می‌گیرند تا جنگ را به‌عنوان یک پدیده ضدانسانی، تبیح کنند. اما در سینمای جنگی ایران، چنین رویکردی تقریباً در حد صفر بوده است و نگرش‌ها، بیش از آن که در پی محکومیت جنگ هشت ساله باشد، به دنبال نوعی آسیب‌شناسی مصائب جنگ است که این نیز، بیشتر اختصاص به زمانه پس از جنگ دارد. با یک بررسی اجمالی درمی‌یابیم که مدیران، فیلم‌سازان و مسئولان سینما دفاع مقدس دو رویکرد در تولید آثار خود داشته‌اند.

رویکرد اول: رویکرد الهی، ارزشی و حماسی است که از بدو انقلاب اسلامی اسلامی، ظهور و بروز یافته است. با توجه به این رویکرد، درمی‌یابیم علت تغییر عنوان «جنگ» و تبدیل آن به عنوان «دفاع مقدس»، متأثر از این رویکرد بوده است. البته در دوران پس از جنگ تحمیلی، جمعی از مدیران و مسئولان سازمان‌های مختلف فرهنگی و هنری از جمله شهید آوینی در توسعه این تفکر، سعی بسیاری داشته‌اند.

رویکرد دوم: بسیاری از تولیدات سینمای دفاع مقدس و به‌ویژه تولیدات پس از جنگ را شامل می‌شود «رویکرد انتقادی یا نقادانه» به موضوع جنگ است. در این رویکرد، فیلم‌ساز، سراغ معضلات و آسیب‌هایی می‌رود که زیر خاکسترها و غبارهای جنگ پنهان مانده و عمدتاً با پایان جنگ و کنار رفتن غبارها، دوربین سینما به سمت آن‌ها تغییر جهت می‌دهد.

انعکاس کارکردهای سینمای دفاع مقدس در پژوهش‌ها

فیلم‌هایی در سینمای ایران که همگی به طور متحد در حمایت از مفهوم جهاد آرمانی مقدس هستند در یک مجموعه یا زیرژانر یا چرخه‌ای از فیلم‌های خویشاوند^۱ قرار می‌گیرند و کارکردها به شرح ذیل دارند: (نقیبی و همکاران، ۱۳۹۷)

۱) تقدیم فیلم: در شروع، فیلم تقدیم به شهدای لشگری خاص یا به مردان و زنانی که سلحشوران جنگیدند، تقدیم می‌شود.

۲) زمان، مکان، درگیری نظامی: بخش مهم حضور قهرمان در جبهه و در میان گروهی از رزمندگان و در زمانی غالباً در دوره جنگ هشت ساله ایران و عراق می‌گذرد. درگیری نظامی بیشتر زمینی و سپس هوایی است.

۳) رزمندگان ایرانی، مردانی با شمایل مذهبی هستند شامل جوان، نوجوان، پیر اما بیشتر جوانان.

۴) گذشته قهرمان‌ها ناشناخته است.

۵) آشکار می‌شود که قهرمانان ویژگی‌های معنوی دارند: نوعی هوش شهودی به جای ویژگی‌های بدنی و ورزیده.

۶) قهرمانان را در بسیاری مواقع خصوصاً پیش از عملیات اصلی در حال عبادت می‌بینیم.

۷) در نظر بسیجی و وظیفه، عمل به تکلیف است.

۸) برتری قهرمانان به رتبه و درجه نیست و همه با هم برابرند.

۹) قهرمان دچار تحول می‌شود.

۱۰) تضاد منافع میان ایرانی و عراقی وجود دارد.

۱۱) طرف عراقی بازنمایی نمی‌شود یا با کلیشه خاصی بازنمایی می‌شود.

۱۲) کشتار معمول فیلم‌های جنگی نشان داده نمی‌شود و یا تأکید نمی‌شود.

۱۳) عراقی‌ها به لحاظ تشکیلات نظامی مجهزتر از ایرانی‌ها هستند.

۱۴) دوستی، علقه، صمیمیت یا احترام عمیق میان رزمندگان وجود دارد و از اختلافات مرسوم در میدان نبرد خبری نیست.

۱۵) چیرگی دلالت‌های دینی بر دلالت‌های ملی

۱۶) فراخوانی کربلا: شناخت عاشورا و کربلا در درک سینمای برآمده از این جنگ (دفاع

^۱- Subgenre or cycle of relation films

مقدس) ضروری است.

۱۷) فراهم شدن عاملی برای رهایی از مخمصه: در این فیلم‌ها گاه به دلیل ماهیت فیلم‌های جنگی و گاه آگاهانه و زیباشناختی و با منظورِ بازنمایی امداد غیبی، عاملی برای رهایی از مخمصه فراهم می‌شود.

۱۸) نیروهای ایرانی احساساتشان را در میدان نبرد بروز می‌دهند.

۱۹) شهادت و اسطوره بازگشت به اصل: شهادت در این سینما اسطوره بازگشت به اصل آدمی و وصال با خالق و قول و قرار غایی بسیجی است.

بازنمایی ابعاد مختلف جنگ در آثار پژوهشگران دفاع مقدس

بازنمایی، فرایندی است دو سیستمی، که از طریق آن معانی تولید می‌شوند. استوارت هال^۱ پس از توضیح سیستمی بازنمایی و تشریح چگونگی ساخت معنا در زبان، بازنمایی را فرایندی متشکل از ارتباط بین اشیاء، مفاهیم و نشانه‌ها می‌داند. بر اساس دیدگاه هال، سه رهیافت عمده در حوزه نظری مفهوم بازنمایی شامل رهیافت بازتابی یا انعکاسی، رهیافت تعمودی یا ارادی، رهیافت برساختی یا ساختارگرایی را می‌توان از هم متمایز و تفکیک کرد. تحلیل فیلم‌های دفاع مقدس حاکی از آن است که فیلم‌سازان تلاش کرده‌اند که از رهیافت بازتابی یا انعکاسی استفاده کنند. (بشیر و تلوری، ۱۳۹۵)

جدول شماره (۵): طبقه‌بندی انواع بازنمایی جنگ در آثار پژوهشگران (نویسندگان)

ردیف	موضوع بازنمایی	نوع‌شناسی بازنمایی	مبثتی بر چارچوب نظری
۱	انسان	نشانه‌شناسی / تحلیل رمزگان	مبثتی بر چارچوب نظری
۲	زن و مادران شهدا	نشانه‌شناسی / تحلیل رمزگان	مبثتی بر یک نظریه
۳	اسطوره قهرمان	نشانه‌شناسی / تحلیل پارادایمی	عدم ابتناء بر نظریه
۴	رهبری و فرماندهان	نشانه‌شناسی / تحلیل رمزگان	مبثتی بر یک نظریه
۵	انگیزه حضور جوانان	نشانه‌شناسی / تحلیل رمزگان	مبثتی بر چند نظریه
۶	مفاهیم ایثار و شهادت	نشانه‌شناسی / الگوی «جان فیسک»	مبثتی بر یک نظریه
۷	غیر و بیگانه	نشانه‌شناسی / الگوی «جان فیسک»	مبثتی بر یک نظریه
۸	مصرف‌گرایی	نشانه‌شناسی / الگوهای «جان فیسک و رویان بارت»	مبثتی بر دو نظریه

^۱ -Stewart Hall

الف- بازنمایی نظام معارف قرآنی در سینمای دفاع مقدس

اهمیت نظام معارف قرآنی در زندگی مسلمانان و جایگاه مهم سینما و فیلم‌های سینمایی در ابعاد مختلف جامعه این ضرورت را ایجاد کرده تا شناخت و شناسایی نظام معارف قرآنی و بازتاب آن در سینمای دفاع مقدس پی‌گیری شود. (رسولی‌پور، ذکاوت، ۱۳۹۹)

این نظام معارفی پویا و سازنده را می‌توان در قسمت‌هایی از صحنه‌های فیلم‌های دفاع مقدس، مانند توجه ویژه به عدم استفاده ایران از بمب‌های شیمیایی برخلاف رفتار دشمن بعثی، استفاده از واژه دفاع در برابر جنگ، بخشش، گذشت، پخش صدای اذان و ادای فریضه نماز در سخت‌ترین شرایط، امانت داری، صداقت، وام دادن، ... را ملاحظه کرد. تعهدات ایدئولوژیک جامعه تازه انقلاب اسلامی ایران که تصویری از یک جنگ دفاعی را تبلیغ می‌کند شامل این موارد است:

- ۱) ایران باید آماده و مهیا باشد.
- ۲) این جنگ دفاعی است و قداست دارد.
- ۳) این جنگ دفاعی، امری دینی، متعالی و الهی است.
- ۴) جنگ ایران و رژیم بعثی، معنوی-عبادی و موجب کمال است.
- ۵) گفتمان ایدئولوژیک شهادت در این دفاع گفتمان غالب است.
- ۶) این دفاع مقدس با آینده جامعه ایران اسلامی مرتبط است.

ب- بازنمایی انسان در سینمای مستند دفاع مقدس

در تمامی فیلم‌های مستندی که درباره جنگ ساخته شده است، انسان نقش محوری دارد؛ زیرا، جنگ، کنش نامطلوب انسانی است. این کنش زمانی می‌تواند به کنش مطلوب تبدیل شود که مبارزهای در برابر تجاوز باشد. جنگ ایران با رژیم بعثی عراق، جنگی تحمیلی است. هنگامی که، انسان ایرانی خاک خود را در خطر می‌بیند، به دفاع می‌پردازد. فیلم‌های مستندی که در اوایل جنگ ساخته شده‌اند، به انسان‌هایی می‌پردازد که از جنگ آسیب دیده، شهر خود را ترک کرده و به مناطقی امنی رفته‌اند. (دهقانپور و شهبازی، ۱۳۹۷)

ج- بازنمایی نقش مادران شهدای مفقود الاثر

زنان در عرصه دفاع مقدس، نقش‌های متعدد و متنوعی را ایفا می‌کردند که از پشت جبهه و خانواده یک رزمنده آغاز و به بیمارستان‌های صحرایی نزدیک خط مقدم ختم می‌شد. پس از آغاز جنگ تحمیلی و شهادت اولین مردان دفاع مقدس، واقعیتی با عنوان خانواده شهدا، اسرا و مفقودان

در نظام جمهوری اسلامی ایران شکل گرفت و در این بین، باز هم نقش زنان در عرصه دیگری از دفاع مقدس مورد توجه قرار گرفت. همسران و مادران شهدا، اسرا و مفقودان در جایگاه شخصیت‌هایی که کنار همسران و مادران شهدای انقلاب اسلامی قرار می‌گرفتند، رفته رفته صاحب هویت و رفتار ویژه‌ای شدند که می‌توانستند به عنوان الگو و اسوه در جامعه مطرح شوند. (سلیمانی به نقل از فرخی و قلخان، ۱۳۹۷)

ج- بازنمایی ویژگی‌های رهبری فرماندهان جنگ تحمیلی در سینمای دفاع مقدس

فرخی (۱۳۹۷) در تحقیق خود ویژگی‌های رهبری فرماندهان را به پنج ویژگی شخصیتی (ویژگی‌های ظاهری، مهارت‌ها، ارزش‌ها، انگیزه‌ها، خصلت‌ها) و سه ویژگی رفتاری (رفتار شخصی، رفتار سازمانی، اقدامات راهبردی) و دو عامل وضعیتی (ویژگی پیروان و ویژگی محیطی) تقسیم و طبقه‌بندی نموده است که در آثار سینمایی دفاع مقدس به آن‌ها پرداخته می‌شود. همچنین در حوزه مهارت‌ها باید اشاره نمود که فرماندهان جنگ تحمیلی، برای رهبر فکری شدن جامعه دارای مهارت‌هایی مانند سخنوری، توانایی مدیریتی عالی، توانمندی در قالب رفتار و سیاست ورزی، طراح و ایده پردازان بودن، مخاطب شناس و ... بودند؛ و با مشاهده بازنمایی ارزش‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که ارزشهایی مانند بندگی خدا، عبادت، تقوا، ولایت مداری، اخلاص، خدمت به محرومان، امیدواری به مدد الهی رمز موفقیت آنان در جبهه‌های نبرد و در تعامل با رزمندگان بوده است.

د- بازنمایی غیر و بیگانه در سینمای دفاع مقدس

با توجه به اهمیت ارائه تصویر «خودی» و «دیگری» و تأثیر آن در بازسازی هویت ملی، سازندگان آثار سینمایی دفاع مقدس، همواره به آن توجه داشته‌اند. نتایج بررسی این آثار بیانگر این قضیه است که ابزارهای بازنمایی تصویر عراقی‌ها، به‌عنوان دیگری، طی سه دهه تغییرات قابل توجهی پیدا کرده است. در دهه اول تصویر عراقی‌ها متکی بر اثرات هجوم عراقی‌ها، به‌صورت تصویر ذهنی از انسان‌هایی با مشخصاتی چون (بی‌رحم)، (خانه خراب)، (بی‌شرف) و متجاوز ارائه می‌شود. در دهه دوم با تصویر انشان‌های کودن، چاق با سیل‌های کلفت و صدای زمخت روبرو می‌شویم. در سومین دهه، این تصویر متحول شده و با انسان‌های مسلمان و برادر که با زور وارد جنگ شده‌اند، روبرو هستیم.

نتیجه‌گیری

بر اساس مرور نظام‌مند پژوهش‌های انتخابی، مشخص شد که مطالعات علمی انجام شده در حوزه سینمای دفاع مقدس علاوه بر اینکه محدودند، به لحاظ روش‌شناسی و هم نوع موضوعی که انتخاب شده خیلی به هم نزدیک هستند. روش جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش‌ها اسنادی است، اگر چه این روش تا حدودی جوابگوی نیازهای پژوهشی است، اما این حوزه نیازمند ابزار مصاحبه، نیز هست که در این پژوهش‌های به آن پرداخته نشده و این شاید مهم‌ترین آفت و خطری باشد که در کمین این نوع از روایتگری دفاع مقدس است. با ادامه این روند سینمای دفاع مقدس منابع زنده و خاطرات حاضر خود را از دست خواهد داد. از طرفی نیز، بیشتر این مقالات توصیفی بودند که ساده‌ترین و سطحی‌ترین روش پژوهش به‌شمار می‌آید. درخصوص راهبردهای تحقیق، مطالعه موردی و تاریخی در این پژوهش‌ها زیاد استفاده شده است و از راهبرد همبستگی کمتر. همچنین، عمده پژوهش‌ها از نوع پیمایشی بودند و محیط پژوهش بیشتر مقالات به‌صورت کتابخانه‌ای انتخاب شده است؛ از این رو، عمده مقالات فاقد یافته‌های آماری هستند.

در خصوص چگونگی بحث سیر تطور و ضرورت انعکاس کارکردهای سینمای دفاع مقدس در تحقیقات علمی، پژوهش‌ها سه دسته‌اند: دسته اول، انعکاس این عملکرد را به شکلی که در این مقاله بحث شده، ضروری ندانسته یا به آن اشاره‌ای نداشته‌اند. دسته دوم، به صورت تجربی و مبتنی بر تحلیل‌ها ضرورت انعکاس عملکرد سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی را تشریح می‌کنند و دسته سوم، ضرورت‌هایی را بیان می‌کنند و به ترتیب مورد اشاره قرار می‌دهند.

بنابراین، پردازش و آسیب‌شناسی این سبک از تحقیقات توسط محققان می‌تواند باعث رشد و شکوفایی آن‌ها شود. همچنین، به نظر می‌رسد که «مطالعات تحلیل روند» می‌تواند تحلیل بهتری از وضعیت این پدیده، یعنی سیر تطور و ضرورت انعکاس کارکردهای سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی ارائه کند.

در زمینه چالش‌ها و موانع انعکاس کارکردهای سینمای دفاع مقدس در تحقیقات علمی، نتایج حاکی از آن است که اولاً، رویکردهای مدیران، فیلم‌سازان، مسئولان سینما دفاع مقدس نتوانسته‌است رسالتی را که سینما- به عنوان ابزاری فرهنگی- بر عهده داشته به انجام برسانند. دور شدن سی یا چهل ساله از یک برهه زمانی و نپرداختن جدی به تجربیات واقعی افرادی که در آن دوران را به چشم و پوست و استخوان دیده و لمس کرده‌اند چالش اصلی در این حوزه است. ثانیاً،

پژوهش‌های جدی در این حوزه صورت نگرفته است؛ بنابراین انجام پژوهش‌هایی درباره علل ناکامی سینمای دفاع مقدس، می‌تواند فهم بهتری از موانع و چالش‌ها ارائه کند. یقیناً نقد و بررسی و واکاوی پژوهش‌های سینمای دفاع مقدس چراغ راهی است برای هنرمندان جوانی که در دهه‌های بعدی این راه را ادامه خواهند داد و در این حوزه فیلم خواهند ساخت.

پیشنهادها

دوران ۸ ساله دفاع مقدس دورانی خاص و درخشان در تاریخ کشور ماست که بدون تردید سینما یکی از موثرترین ابزارهای انتقال این ارزش‌هاست که امروز به واسطه کم‌کاری‌ها در این حوزه، روند انتقال وقایع و ارزش‌های دفاع مقدس، روز به روز در حال کم رنگ شدن است. لذا پیشنهاد می‌شود:

۱) این بخش از مطالعات سینمای دفاع مقدس با توجه به تأکیدی که بر نقش و اهمیت فرهنگ دفاع مقدس دارد برای مرور در کنار سایر قلمروهای علمی مورد حمایت و توجه بیشتری قرار گیرد.

۲) موضوع کارکرد سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی موضوع قابل توجهی در ادبیات پایداری است؛ بنابراین در مبحث انعکاس عملکرد سینمای دفاع مقدس در ادبیات علمی به بررسی و تدقیق علمی بیشتری صورت گیرد.

منابع

- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹). بیانات در دیدار جمعی از مدیران و فعالان فرهنگی دفاع مقدس، قابل دستیابی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content>
- احمدی، سید باقر؛ مظفری، افسانه و مهدیزاده، سید محمد (۱۳۹۶). «بازنمایی مفاهیم ایثار و شهادت در سینمای دفاع مقدس: (تحلیل مقایسه‌ای فیلم پرواز در شب و عقاب‌ها)»، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۷.
- آزادیان، علی و قاسمی، حمید (۱۳۹۳). «بررسی تحول بازنمایی جنگ در آثار سینمایی دفاع مقدس (با تأکید بر آثار رسول ملاقلی پور)»، فصلنامه مدیریت فرهنگی، سال هشتم، شماره ۲۵.
- بشیر، حسن و تلوری، علیرضا (۱۳۹۵). «بازنمایی انگیزه حضور جوانان در دفاع مقدس: تحلیل گفتمان فیلم سینمایی اخراجی‌ها»، فصلنامه علمی جهانی رسانه، شماره ۲۲.
- پورالخالص، شکرالله؛ یحیایی، سبحان و یحیایی، محمد (۱۳۹۷). «بازنمایی اسطوره قهرمان مظلوم در روایت‌های داستانی سینمای دفاع مقدس: مطالعه موردی چهار فیلم‌نامه از چهار دهه سینمای ایران»، دوفصلنامه رسانه و فرهنگ، سال هشتم، شماره دوم.
- تقی‌زاده، ساجده و کافی، غلامرضا (۱۳۹۳). «بررسی جریان اعتراض در شعر و سینمای دفاع مقدس با تکیه بر آثار «علی‌رضا قزوه» و «علی حاتمی کیا»»، فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۳۰.
- حکمت‌یار، عرفان و سنگری، محمدرضا (۱۳۹۷). «پیوند ادبیات گفتارمتن با تصویر در مستند روایت فتح (با نگاهی به فیلم شب عاشورایی)»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۴، شماره ۱، شماره پیاپی (۱۳).
- دهقان‌پور، حمید و شهبازی، محمد (۱۳۹۷). «انسان در فیلم‌های مستند دفاع مقدس»، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۴، شماره ۴، شماره پیاپی (۱۶).
- رحیمی جعفری، مجید (۱۴۰۰). «تحلیل امنیت و ناامنی نشانه‌ای در سینمای دفاع مقدس با تکیه بر فیلم باشو، غریبه کوچک، ساخته بهرام بیضایی»، دو فصلنامه روایت‌شناسی، سال ۵، شماره ۱۰.
- رسولی‌پور، سمیه و ذکاوت، سحر (۱۳۹۹). «مطالعه تحلیلی بازتاب نظام معارف قرآنی در فیلم سینمایی تنگه ابوقریب»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۶، شماره ۲، شماره پیاپی (۲۲).
- عاشوری، ذبیح‌الله و یوسفی‌آهنگران، مهدی (۱۳۹۹). «شاخص‌های سینمای تراز جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)»، فصلنامه پدافند غیر عامل و امنیت، سال هشتم - شماره ۳۰.
- فرخی، میثم و قلخان، رویا (۱۳۹۷). «بازنمایی نقش مادران شهدای مفقودالثر در سینمای دفاع مقدس (مورد مطالعه: فیلم‌های شیار ۱۴۶ و بوسیدن روی ماه)»، جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره ۸۱، شماره اول.

- گلداز، زهره؛ مسعودی، امیدعلی و اسکندری نسب، محمد (۱۳۹۹). «دفاع مقدس در سینمای محمدعلی باشه آهنگر؛ مطالعه فیلم‌های «فرزند خاک»، «ملکه» و «سرو زیر آب»، فصلنامه مطالعات دولت پژوهی در جمهوری اسلامی ایران، سال ششم، شماره ۲.
- محمدی فاتح، اصغر (۱۳۹۷). «فرا تحلیل پژوهش‌های دفاع مقدس در دهه گذشته (ارزیابی روش‌شناختی صد مقاله پژوهشی)»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۴، شماره ۴، شماره پیاپی (۱۶).
- مرتضوی قهی، فاطمه و منادی، مرتضی (۱۳۹۰). «دفاع مقدس در گذر از سینمای ایران»، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۵.
- مسعودی، امیدعلی؛ نقیب‌السادات، سید رضا و گنج کریمی، فاطمه (۱۳۹۹). «الگوی پارادایمیک مضامین اخلاقی در سینمای دفاع مقدس»، دوفصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، سال دهم، شماره ۱۲.
- مطهری، سید میثم و همکاران (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی تولیدات سینمای دفاع مقدس حوزه هنری در دهه ۶۰ با نظریه‌های سید مرتضی آوینی (جستاری در سینمای ایران)»، مطالعات فرهنگ- ارتباطات، سال شانزدهم، شماره ۳۰.
- میثم، فرخی (۱۳۹۷). «بازنمایی ویژگی‌های رهبری فرماندهان جنگ تحمیلی در سینمای دفاع مقدس مورد مطالعه: فیلم‌های به کبودی یاس، شور شیرین و ایستاده در غبار»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و یکم، شماره ۸۰.
- نقیبی اصفهانی، مریم‌سادات؛ فهیمی‌فر، علی اصغر و اسفندیاری، شهاب (۱۳۹۷). «تبیین ساختارگرایانه سینمای دفاع مقدس: مطالعه‌ی موردی مهاجر و لیلی با من است»، فصلنامه رسانه و فرهنگ، شماره ۱۵.
- یوسفی، رسول؛ زین‌الدین، محسن و حداد، فاطمه (۱۳۹۸). «رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تقاضای سینمای دفاع مقدس در جوانان»، دوفصلنامه شاهد اندیشه، سال اول، شماره اول.